

Nella Lonza, **Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke republike u 17. i 18. stoljeću.** Zagreb–Dubrovnik: HAZU Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009, 585 str. (Posebna izdanja. Serija: Monografije, knj. 29)

Ceremonial Dubrovnike republike nas mora zanimati kot ključ za razumevanje dubrovniške države, saj nam odstira vrata v zakladnico dubrovniške zgodovine. Naslov knjige “Kazalište vlasti” bazira na metafori gledališča; izposoja gledaliških tērminov je namreč prišla do izraza v mnogih protokolarnih prizorih. Javna ritualna dogajanja je avtorica označila kot “državna”, ker so v njih nastopali predstavniki oblasti in ki jih je država financirala iz svoje, sicer varčne blagajne.

Knjiga je razdeljena na dve veliki celoti. V *prvem delu* so navedeni glavni izvajalci državnega ceremoniala. Knez s člani Malega sveta ter njihovo spremstvo so tukaj slikovito predstavljeni. Vloga drugih organov oblasti je v protokolu prav tako podrobno razčlenjena. V Gledališču oblasti so prikazane tudi predstave z več drugimi akterji, kot so cerkveni dostojanstveniki, tuji predstavniki in gosti.

Drugi del je posvečen ritualom, ki so vsako leto ciklično predstavljali liturgične praznike. Ceremonial je bil v teh dogodkih prilagojen cerkvenim običajem in liturgičnim obredom.

V uvodu je avtorica podrobno obdelala vire, ki jih je uporabljala v svoji študiji. Kot drugod so se sprva tudi v Dubrovniku javni rituali večinoma spreminjali mimo predpisov. To pa ne pomeni, da o državnem ceremonialu zakoni povsem molčijo. Že v Statutu Dubrovnike komune iz leta 1272 so zapisane odredbe o umestitvi kneza in njegovi prisegi zvestobe beneškemu knezu. Jasnejše obrise pa je dobival ceremonial v 15. stoletju, ko je dubrovniška država zaokročila svoj institucionalni sistem in utrjevala svojo zunanjepolitično samozavest. Prva pisna zabeležka o javnih nastopih kneza in članov Malega sveta je znana iz leta 1448. Ta priročnik žal ni ohranjen, je pa predhodnik mlajših dubrovniških ceremonialnih knjig. Najstarejši popis koledarja državnih praznikov je sprejel Veliki svet leta 1378. Zaradi velikega pomena in trajnih vrednot je bil uvrščen v zakonsko zbirko “Liber omnium reformationem”. Za naslednji dve stoletji ni zanesljivih poročil o tem, koliko in kako se je državni ceremonial zapisoval.

Za izvedbo ceremoniala ob določenih prazničnih dneh je bil določen poseben uradnik-ceremoniar. Služba ceremoniarja je bila uvedena leta 1676 z izrecno nalogo, da ta pomaga knezu pri sodelovanju v državnih ritualih in da vodi knezov

protokol. Novo- imenovani ceremoniar Marko Anton Sabaci je v drugi polovici 17. stoletja odkril celo vrsto neurejenih zapisov o ceremonialu. Da bi uvedel red in začel vestno opravljati svojo službo, se je lotil izdelave zbirke, ki bi mu služila kot priročnik. Prva knjiga *Ceremoniale* je bila sestavljena na prehodu iz 17. v 18. stoletje. Z državnim denarjem je bila konec leta 1696 kupljena posebna knjiga, osnovni tekst pa naj bi bil končan pred požarom cerkve sv. Vlaha leta 1706. Ker so njegovi nasledniki dodajali razne dopolnitve, je zbrani material postal nepregleden. Zato se je dubrovniška vlada leta 1800 odločila, da naj ceremoniar Vicko Righi izdelava prenovljeno besedilo, ki je bilo končano leta 1804. Kljub temu da se je Dubrovniški republiki bližal konec, je oblast skrbela, da državni ceremonial obdrži ves prvotni sijaj.

Razen teh dveh ceremonialnih knjig, ki ju hrani Dubrovniški arhiv, je ohranjen še en torzo s ceremonialnimi zapisi sorodnega značaja. Uvrščen je v znamenito zbirko *Zibaldone* (naziv za zapise z različno tematiko) Gian Marie Mateia; zapis hrani Frančiškanska knjižnica v Dubrovniku. Sestavljen naj bi bil po letu 1712. Avtorica obravnavane monografije je napravila podrobno analizo ohranjenih ceremonialnih zapisov in jih med seboj primerjala.

V študiji je Nella Lonza skušala čimbolj celovito zajeti dubrovniško ceremonialno prakso v 17. in 18. stoletju. Pri proučevanju javnih ritualov pa ni obšla časovne dimenzije. Zato je bilo potrebno, da se ozre na starejša obdobja ter odkrije začetke in prvotne faze nekaterih ritualnih oblik. Tradicionalizem se je v dubrovniški preteklosti občutil na vsakem koraku.

V prvem poglavju *Prizorišče oblasti in njegovi dubrovniški protagonisti* posveča avtorica posebno pozornost dubrovniškemu knezu. Knez, ki je predstavljal državo, se je menjal vsak mesec. Potopisci poudarjajo izjemno kratek mandat v primerjavi z drugimi takratnimi državami. Dubrovniški knez ni imel velikih pooblastil, imel je omejeno politično moč. Knez je "posojal" svojo pojavo in nastopal v imenu republike. Zato se ceremonialni obrazci najpogosteje oblikujejo okrog njegove vloge in njegovih nalog. V vseh ritualnih oblikah je predstavljanje države poverjeno knezu. Kljub njegovi "anonimnosti" je knez imel osrednje mesto v državnem protokolu. Avtorica podrobno opisuje enomesečno življenje kneza v dvoru. Nova je ugotovitev, da se je tja preselil z družino. Njegovi izhodi so bili vezani le na protokolarne obveznosti. Če je knez zapustil dvor, se je gibal le s spremstvom, ki ga je sestavljalo osem do dvanajst "knežakov". Za zvočno spremstvo pa je poskrbela knezova kapela. Avtorica nas seznanja tudi s knezovim svečanim ornatom in vladarskimi insignijami. Med njimi je zavzemal prvo mesto pečatni prstan, ki se je prenašal s kneza na kneza, in ključ skrinjice z državnimi pečati. Knez je imel tudi druge vladarske insignije, ki so jih podeljevali ogrski kralji, kot so zlata veriga, zlate ostroge in meč. Vendar se te insignije niso uporabljale v državnem ceremonialu, ampak so ostale hranjene v zakladnici. Zelo podrobno je opisana umestitev kneza na njegov položaj v dveh različnih zgodovinskih obdobjih. V času beneške nadvlade (od začetka 13. stoletja do 1358) je obred zapisan v Statutu iz leta 1272, ko je bil knez Benečan (comes) poslan iz Benetk, da bi upravljal dubrovniško komuno. Umestitev je bila javna. Njegov mandat je trajal dve leti. V

času samostojnosti (1358–1808) se je umestitev kneza (rector) opravila komorno, pred Malim svetom. Mali svet ni bil samo knezovo spremstvo, ampak tudi institucija s pomembnimi protokolarnimi nalogami. Glavna avdienca tujih predstavnikov in cerkvenih dostojanstvenikov, na kateri so se izročali pomembni dokumenti ali sprejemale pomembne meddržavne pogodbe, je potekala v Malem svetu. Mali svet je bil izvršni organ najprej Velikega sveta, kasneje Senata, in je štel najprej enajst, nato pa šest članov. Predsedoval mu je knez, najmlajši član Malega sveta pa je opravljal naloge zunanjega ministra.

Med obredi, ki jih je urejal državni ceremonial, so bili tudi pogrebi oseb, ki so bile na čelu državne oblasti (knez), administrativnega aparata (državni tajnik) in cerkvene hierarhije (dubrovniški nadškof in stonski škof). Zelo podrobno je opisan ceremonial pogreba ob knezovi smrti. Do srede 18. stoletja se je pogreb opravljal takoj po knezovi smrti, kasneje pa je potekal v dveh terminih. Najprej je bil opravljen zasebni del, ko so telo izročili rodbini, ki se je od pokojnika poslovila takoj brez javnosti, in nato javni del, ki se je lahko opravljal čez nekaj dni ali tednov. V primeru daljše časovne odmaknjenosti so pokopavali lutko, ki so jo opremili s posmrtno masko pokojnika.

Posebno poglavje je namenjeno predstavitvi javnega rituala kaznovanja za razne prestopke in prikazovanju scenarija teh kaznovanih ritualov. Za manjše, pa tudi večje prestopke so krivca kaznovali z raznimi telesnimi kaznimi ali s sramotilnimi obredi (npr. vezanje na Orlandov steber, ali sramotilni obhod na oslu), za hujše prestopke pa so izrekli smrtne obsodbe z obešenjem ali razčvetverjenjem.

Drugi sklop ceremoniala Dubrovniške republike je namenjen cerkvenim dostojanstvenikom, diplomatskim predstavnikom in tujcem. Predstavljen je protokol ob prihodu in sprejemu novega dubrovniškega nadškofa, ki je bil vse do 18. stoletja tujec. Obred umestitve nadškofa na nadškofijsko stolico je bil oblikovan po cerkvenem pravu, državni ceremonial pa je določal prelatov svečani prihod v mesto in sprejem pri knezu na dvoru. V protokolu je za sprejem novega nadškofa ceremonial poudarjal ločenost in avtonomnost tako cerkvene kot svetne oblasti.

Med obveznostmi, ki so jih zahtevali diplomatski odnosi, je spadalo v prvi vrsti pošiljanje harača turškemu sultanu kot zaščitniku Dubrovniške republike. Eden najbolj slikovitih javnih ritualov je bil predpisani ceremonial ob odhodu poklisarjev harača v Carigrad; ta se je odvijal vsako leto, od 1686 pa vsako tretje leto. Protokol je tudi obravnaval sprejem konzulov in diplomatov pri predaji pooblastil.

Pomemben del dubrovniškega državnega ceremoniala so tudi obdarovanja. Darove v državnem imenu so pošiljali daleč zunaj meja dubrovniške države, da bi si pridobili naklonjenost funkcionarjev na pomembnih položajih, izročali pa so jih tudi posameznim predstavnikom tujih držav v Dubrovniku kot znamenje gostoljubja, počastitve in zahvale. Med uradnimi darovi v Dubrovniku je imela pomembno mesto hrana in pijača. Ob nekaterih priložnostih so darovali tudi denar v srebrnikih in zlatnikih. Med državnimi darovi se omenjajo še tkanine, od običajnega sukna do najfinejših tkanin, pa tudi srebrni in pozlačeni izdelki, delo dubrovniških zlatarjev. V ceremonialni knjigi so zapisana določila in stroški za pojedine, ki jih je prirejala država.

Drugi, obsežnejši del knjige pa je avtorica posvetila *cerkvenim praznikom*, ki so dobili mesto v svečanem ozračju državnega ceremoniala. Zadala si je nalogo, da vsak praznik razmotri kot ritualno celoto, to je njegov potek in obliko praznovanja. V obdobju, ki ga obravnava, imajo prazniki veliko baročnih primesi, v njihovem ozadju pa avtorica odkriva stare plasti praznovanj. Težo posameznih praznikov presoja na podlagi udeležbe članov oblasti, organiziranja procesije in prisotnosti relikvij. V času beneške nadvlade zavzema prvo mesto sv. Marko, kateremu se pridružujejo svetniki iz bizantinskega obdobja. V stoletjih samostojnosti pa zavzema posebno mesto praznik štiridesetih mučencev. Na ta praznik je bila namreč 9. marca 1400 odkrita zarota plemičev, ki so jo vodili bratje iz rodbin Zamagna in Bodača. Že naslednji dan je bila, ko je oblast obračunala z zarotniki, izglasovana uredba o proslavljanju tega praznika na posebno slaven način. Tudi spomin na divjanje kuge v Dubrovniku je vtkan v nekatere cerkvene praznike. S kugo je povezano sijajno praznovanje telova. Prav na ta praznik je leta 1422 prenehala morilska kuga. Na kugo so vezana tudi praznovanja nekaterih svetnikov: sv. Janeza Krstnika, sv. Roka, sv. Sebastijana. Prav tako so bili nekateri svetniški prazniki povezani s spominom na potrese ali požare. Praznik Kristusovega vnebohoda je dobil v Dubrovniku nov zagon 17. maja 1520 v spomin na hud potres tega dne. Sprejeta je bila zaobljuba o slavljenju tega dne s procesijo in svečano službo božjo s željo, da bi v prihodnje odvrnili jezo Gospoda in izprosili njegovo milost. Vlada je sprejela tudi sklep, da v spomin na ta dogodek zgradi cerkvico sv. Spasa med frančiškanskim samostanom in obzidjem; ta cerkvica je eden od najskladnejših objektov dubrovniškega renesančnega gradbeništva. Drug takšen praznik pa je bil uveden v spomin na požar v orožarni 20. junija 1610, ki ga je zanetila strela in je težko poškodovala dvorano Senata. Seveda pa je bil v dubrovniški zgodovini eden najbolj travmatičnih dogodkov potres leta 1667, ki je zbrisal velik del urbanega jedra. Po umiritvi razmer je Senat že v začetku leta 1668 sprejel sklep, da se vsako leto opravi zaobljubljena procesija. Sčasoma pa je obhajanje spomina na veliki potres postajalo z novimi elementi vedno bolj pompozno. Čeprav spominjanje ni bilo vezano na neki svetniški praznik, ampak na neki zgodovinski dogodek, je procesija v spomin na potres pokazala neverjetno žilavost. V času katoliške preнове, predvsem pa po prihodu jezuitov v Dubrovnik, so bili uvedeni nekateri novi prazniki, kot sta Gospa od Karmela in sv. Ignacij Lojolski.

Dubrovniška republika je spoštovala vse pomembne katoliške praznike in se jih udeleževala s protokolarnimi nastopi svojih predstavnikov. Pri teh praznikih je bil liturgični obred na prvem mestu, državni ceremonial pa na drugem. To je veljalo za božični cikel, velikonočne praznike in marijanske pobožnosti. Med božičnim in velikonočnim ciklusom je bil pustni čas, ko so prirejali razne karnevalske predstave, pri katerih so sodelovale obrtniške bratovščine in nastopale tradicionalne maske: Čoroja, Turica, Vila. Pustna dogajanja niso bila le tolerirana, temveč tudi denarno podprta iz državne blagajne, našla pa so tudi mesto v državnem protokolu.

Posebno skrbno in obsežno raziskavo je avtorica posvetila opisu proslave na praznik sv. Vlaha (Blaža) 3. februarja, zaščitnika mesta in dubrovniške države.

Praznik dubrovniškega patrona je imel najpomembnejše mesto v dubrovniškem državnem koledarju. Verski obredi so na praznik potekali v katedrali sv. Marije in v cerkvi sv. Vlaha ob prisotnosti predstavnikov najvišjih državnih oblasti. Posebna pozornost je bila posvečena procesiji, ki se je vila po vsem mestu, v spredu so nosili najpomembnejše relikvije svetnikov (okrog 100), ki so jih hranili v zakladnici. To praznovanje se je v skoraj nespremenjeni obliki ohranilo do danes in predstavlja pomemben dogodek v turistični ponudbi.

V Dubrovniški republiki je bilo okrog 50 praznikov, kar znaša skupaj z nedeljami približno 100 nedelovnih dni. Protokolarno sodelovanje državnih oblasti je bilo vezano na 80 praznikov. Avtorica je izdelala več tabelaričnih pregledov, ki podrobneje osvetljujejo to sodelovanje med Cerkvijo in civilno oblastjo. Na vrhu državnega protokola, nanašajočega se na verska praznovanja, je bilo pet praznikov: sv. Vlaha, spomin na potres 1667, božič, velika noč in telovo.

Po virih iz 17. in 18. stoletja so procesije prirejali tridesetkrat v letu. Podrobneje so analizirane procesije, vezane na relikvije in njihov kult, na procesije z močnim državnim pečatom ter zahvalne procesije v spomin na rešitev iz kriznih situacij, kar je avtorica tudi nazorno predstavila na tabelah. Na podlagi načrta mesta Dubrovnika je grafično prikazan potek glavnih procesij.

Udeležba organov oblasti pri posameznih prazničnih dogodkih je bila v ceremonialni knjigi točno predpisana. Veliki svet, ki so ga sestavljali vsi polnoletni člani plemstva (polnoletnost so dosegli pri starosti 21 let, izjemoma 18 let, npr. v času kuge in potresa), je bil zakonodajni organ. Volil je funkcionarje in uslužbence, sprejemal zakone, razpisoval dajatve, podeljeval dubrovniško državljanstvo. Od vseh praznikov v letu so samo pri dveh morali sodelovati vsi člani Velikega sveta: pri spominskem dnevu na veliki potres 1667. leta in na telovski procesiji. Njihova navzočnost se je preverjala, za neopravičeni izostanek so morali plačati kazen. Za glavno proslavo sv. Vlaha se je pričakovalo, da se je bodo udeležili vsi plemiči, vendar se ni ugotavljala njihova navzočnost. Senat (imenovan tudi Svet naprošenih) se kot posebno upravno telo omenja že leta 1253, vendar je prišel do prave veljave šele po odhodu zadnjega beneškega kneza. Senat je imel nalogo, da brani oblast plemstva pred ljudstvom in pred knezom. V Senat so prišli vsi člani Malega sveta s knezom na čelu, pet državnih čuvarjev zakona, dvanajst sodnikov, trije nadzorniki tekstilne industrije in 29 članov, ki jih je dosmrtno izvolil Veliki svet. Senat je bil dejansko prava vlada republike – vodil je vso notranjo in zunanjo politiko. Od senatorjev je protokol zahteval, da se udeležujejo proslav ob prazniku štiridesetih mučenikov in Gospe od Karmela ter na spominski dan požara orožarne. Pri vseh državnih in cerkvenih praznikih pa je moral sodelovati knez, bodisi sam bodisi s člani Malega sveta.

Tako celostnega obravnavanja praznovanj, sodelovanja organov oblasti pri ceremonialu praznikov in svečanih dogodkov, tako nazornega opisa ter pojasnil o načinih pridobitve relikvij, ki so imele pomembno vlogo pri ritualih v starodavnem Dubrovniku, doslej še nismo imeli. Avtorica Nella Lonza na privlačen in razumljiv način razgrne pred nas scenografijo rituala posameznih prazničnih dogodkov ter

s tem približa utrip vsakdanjega življenja, povezanega z določenim praznikom v Dubrovniku. Žal v tej oceni ni bilo možno opozoriti na vse podrobnosti, s katerimi je skušala avtorica oživiti čustvovanje takratnega človeka.

Knjiga je bogato ilustrirana. V prilogi je dodan obsežen izbor tekstov iz glavnih virov, pregled uporabljenih virov in literature ter kazalo osebnih imen, krajev in pojmov. Povzetek je v angleščini.

Ignacij Voje